

- Symuliakry i symuliaciia*; per. z fr. V. Khovkhun, Kyiv : Osnovy, 230 s.
2. Mykhalchenko, M & Samchuk, Z 1998. *Ukraina doby mezhychassia. Blysk ta uboztvo kurtyzaniiv (Ukraine of the interregnum. The brilliance and poverty of courtesan)*, Drohobych : Vydavnycha firma "Vidrodzhennia", 288 s.
 3. Petrenko, VK 2024. 'Informatsiino-komunikatyvni tendentsii suchasnosti yak faktor zhyttiediialnosti suspilstva (Informational and communicative trends of the present as a factor of society's life)', *Kulturolohichniy almanakh*, (4), c. 246–255.
 4. Samchuk, Z 2023. 'Perekhrestia naukovy-osvitynih alternatyv: monopolii na pryiniattia rishen chy kultyvuvannya kompetentnosti? (The intersection of scientific and educational alternatives: a monopoly on decision-making or the cultivation of competence?)', *Filosofia osvity. Philosophy of Education*, 28 (2), c. 171–196. Dostupno : <<https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>>. [12 Sichen 2026].
 5. Arendt, H 1973. *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt, Brace, Jovanovich, 576 p.
 6. Beck, G 2024. *Propaganda Wars: How the Global Elite Control What You See, Think, and Feel*. Forefront Books. 272 p.
 7. Bennett, A 2025. *Deepfakes: and the Right to Truth*, Alan Bennett Publishing, 332 p.
 8. Charlton-Clarke, E 2025. *How Humanity Lost Its Focus: The Theory of Distractibilit*, BoF6C7MWK8, 51 p.
 9. Cooley, A & Dukalskis, A 2025. *Dictating the Agenda: The Authoritarian Resurgence in World Politics*, Oxford University Press, 312 p.
 10. Landemore, H 2026. *Politics Without Politicians: The Case for Citizen Rule*, Thesis, 314 p.
 11. Reisoglu, S 2024. *Losing Social Intellect: The core reason behind the troubles in Free Market Economy and Democracy*, BoCRLDSKP5, 211 p.
 12. Risman, B 2018. *Political Control in the Courts: Dictatorship versus Democracy*, Bo7KJQ5MR3, 210 p.
 13. Saad, G 2026. *Suicidal Empathy: Dying to Be Kind*, Broadside Books, 256 p.
 14. Shermer, M 2026. *Truth: What It Is, How to Find It, and Why It Still Matters*, Johns Hopkins University Press, 384 p.
 15. Steinberger, M 2025. *The Philosopher in the Valley: Alex Karp, Palantir, and the Rise of the Surveillance State*, Avid Reader Press Simon & Schuster, 304 p.
 16. Trouillot, M.-R 2015. *Silencing the Past (20th anniversary edition): Power and the Production of History*, Beacon Press, 217 p.

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

12.12.2025
12.01.2026

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-6
УДК 130.2:069:94(477)

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ МУЗЕЙНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ДОСВІДУ ОКУПАЦІЇ: ВІД ТРАВМИ ДО СМИСЛОТВОРЕННЯ

Ю. В. Пісчанська

Анотація.

Актуальність теми дослідження зумовлена пошуком нових музейних форм репрезентації, здатних передати досвід, що межує з "невимовним". Окупація не лише змінює соціально-політичні умови існування, але й трансформує базові структури людського буття. Пережитий досвід окупації не можна звести до фактологічних описів подій або експонування матеріальних свідчень, оскільки він включає екзистенційні переживання страху, втрати, насильства, опору та виживання, які не завжди піддаються прямій об'єктивації.

Постановка проблеми. У цьому дослідженні увага зосереджується на тому, як музейна репрезентація здатна перетворювати "об'єкт окупації" назад у "суб'єкт історії". Автор запрошує читача до роздумів над межами людськості, етикою споглядання чужого болю та роллю музейного простору як місця, де пам'ять долає забуття, а гідність протистоїть руйнації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент дослідження базується на перетині декількох наукових напрямів: філософської антропології, memory studies

(досліджень пам'яті) та сучасної музеології. Теоретичне підґрунтя для розуміння людини в екстремальних умовах (якою є окупація) створюють праці М. Гайдеггера, М. Мерло-Понті, П. Рікера, К. Ясперса, зокрема, поняття “граничної ситуації” є ключовим для опису досвіду несвободи.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття філософсько-антропологічних засад репрезентації окупаційного досвіду в сучасному музейному просторі, виявлення механізмів перетворення індивідуальної травми на суспільно значущий наратив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід окупації для нашого суспільства є не лише історичним фактом, але й живою реальністю, що ставить перед гуманітаристикою завдання не тільки документальної фіксації подій, а й глибокого осмислення досвіду окупації як складного багаторівневого процесу трансформації індивідуального досвіду у колективну пам'ять. У сучасних українських експозиціях (наприклад, проєкт “Україна – розп'яття”) це передається через відтворення тісних підвалів. Тут людина позбавлена приватності, світла й нормальної фізичної активності. Антропологічне звуження світу до розмірів бетонної коробки є ключовим образом, який музей транслює відвідувачу. Експозиції, що включають засоби катувань або предмети медичної допомоги в екстремальних умовах, апелюють до крихкості людського тіла. Це змушує відвідувача відчувати фізичну солідарність із жертвою.

Висновки. Отже, музейна репрезентація досвіду війни та окупації – це складний багатовимірний процес, у якому поєднуються антропологічний, культурно-екзистенційний та етичний виміри трансформації індивідуального травматичного досвіду у форми колективної пам'яті, що забезпечує осмисленість буття людини у жахливих умовах виживання.

Ключові слова: людина, війна, окупація, музейна репрезентація, культурна пам'ять, травма, екзистенційний досвід філософська антропологія.

PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL DIMENSIONS OF MUSEUM REPRESENTATION OF THE OCCUPATION EXPERIENCE: FROM TRAUMA TO MEANING-MAKING

Yuliia Pishchanska

Abstract.

Relevance of the research topic stems from the search for new forms of museum representation capable of conveying an experience that borders on the ‘ineffable’. Occupation not only alters socio-political conditions of existence but also transforms the fundamental structures of human existence. The lived experience of occupation cannot be reduced to factual descriptions of events or the display of material evidence, as it encompasses existential experiences of fear, loss, violence, resistance and survival, which do not always lend themselves to direct objectification.

Problem statement. This study focuses on how museum representation can transform the ‘object of occupation’ back into the ‘subject of history’. The author invites the reader to reflect on the boundaries of humanity, the ethics of witnessing another’s pain, and the role of museum space as a place where memory overcomes oblivion and dignity resists destruction.

Analysis of recent research and publications. The theoretical foundation of the study is based on the intersection of several academic disciplines: philosophical anthropology, memory studies, and contemporary museology. The theoretical basis for understanding the human condition in extreme circumstances (such as occupation) is provided by the works of M. Heidegger, M. Merleau-Ponty, P. Ricoeur and K. Jaspers; in particular, the concept of the ‘limit situation’ is key to describing the experience of lack of freedom.

Research task. The aim of this article is to explore the philosophical and anthropological foundations of representing the experience of occupation in the contemporary museum space, and to identify the mechanisms by which individual trauma is transformed into a socially significant narrative.

Main material presentation. For our society, the experience of occupation is not merely a historical fact, but a living reality, which presents the humanities with the task not only of documenting events, but also of deeply reflecting on the experience of occupation as a complex, multi-layered process of transforming individual experience into collective memory. In contemporary Ukrainian exhibitions (for example, the ‘Ukraine – Crucifixion’ project), this is conveyed through the recreation of cramped cellars. Here, the individual is deprived of privacy, light and normal physical activity. The anthropological reduction of the world to the dimensions of a concrete box is a key image that the museum conveys to the visitor. Exhibitions featuring instruments of torture or medical supplies for use in extreme conditions highlight the fragility of the human body. This compels the visitor to feel a sense of physical solidarity with the victim.

Conclusions. Thus, the museum representation of the experience of war and occupation is a complex, multidimensional process in which anthropological, cultural-existential and ethical dimensions of the transformation of individual traumatic experience into forms of collective memory are combined, ensuring the meaningfulness of human existence in the horrific conditions of survival.

Key words: human beings, war, occupation, museum representation, cultural memory, trauma, existential experience, philosophical anthropology.

Актуальність теми дослідження. Особливої ваги набуває проблема репрезентації досвіду окупації в умовах загарбницької російсько-української війни, яка триває з 2014 року. Окупація не лише змінює соціально-політичні умови існування, але й трансформує базові структури людського буття. Пережитий досвід окупації не можна звести до фактологічних описів подій або експонування матеріальних свідчень, оскільки він включає екзистенційні переживання страху, втрати, насильства, опору та виживання, які не завжди піддаються прямій об'єктивації. У зв'язку з чим виникає певна суперечність між потребою фіксації та осмислення досвіду окупації, тобто його інтерпретації, символізації та включення у суспільну пам'ять, а з іншого – потреба в збереженні автентичності та достовірності цього досвіду наштовхується на обмеженість традиційних музейних засобів репрезентації. Це породжує ризики як редукції всієї складності людського досвіду окупації до спрощених схем, так і його естетизації або інструменталізації. Звичні методи опису воєнних дій часто не враховують головного – людської сутності: її внутрішнього розпаду, вразливої тілесності, затиснутої в капкані несвободи. В цьому сенсі музеї повинні бути не сховищем артефактів, а простором рефлексії та розуміння окупації як граничного антропологічного досвіду, який пронизує життєсвіт кожної української людини.

Філософсько-антропологічний погляд на музейну репрезентацію окупації виходить далеко за межі аналізу експозицій чи вітрин. Це спроба відповісти на фундаментальні питання: як німа річ може розповісти про крик душі? Як передати досвід, що прагне залишитися у забутті або просто не піддається розповіді?

Постановка проблеми. Сучасний музей стає форпостом культурного спротиву. Коли окупант домагається викорінити ідентичність, музей зберігає її навіть у найменших деталях – у моторошних дитячих малюнках на стінах підвалів чи залишках побутових предметів у зруйнованих містах. Саме цим й зумовлений пошук нових музейних мов, здатних передати досвід, що межує з “невимовним”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент дослідження базується на перетині декількох наукових напрямів: філософської антропології, memory studies (досліджень пам'яті) та сучасної музеології. Теоретичне підґрунтя для розуміння людини в екстремальних умовах (якою є окупація) створюють праці М. Гайдеггера, М. Мерло-Понті, П. Рікера, К. Ясперса, зокрема, поняття “граничної ситуації” є ключовим для опису досвіду несвободи. Аналіз людського “буття-в-світі” та просторово-часових модусів існування спирається на розробки В. Франкла, який проаналізував антропологічні механізми виживання та пошуку сенсу в умовах тотального знеособлення (концтабору), що є близьким до українського досвіду цивільних в окупації. Також, важливим є звернення до концепту “культурної пам'яті” та способів її музеєфікації А. Ассман та репрезентації “невимовного” С. Зонтаґ.

В українському науковому дискурсі тема музеєфікації війни та окупації активно розробляється лише в останнє десятиліття. Питаннями національної пам'яті та політики комеморації займаються такі дослідники, як Г. Касьянов, О. Зінченко, Т. Пастушенко. Філософські аспекти музейної комунікації в Україні аналізують О. Руснак, О. Гончарова, І. Абрамова. Особливу цінність мають практичні напрацювання кураторів та істориків Національного музею історії України у Другій світовій війні (під керівництвом гендиректора Юрія Савчука), які першими в Україні розпочали музеєфікацію досвіду сучасної російської окупації (виставки “Україна – розп'яття”).

Попри значну кількість праць з історії окупації та теорії пам'яті, філософсько-антропологічний аспект музейної репрезентації цього досвіду залишається фрагментарним. Більшість досліджень мають або суто історичний, або мистецтвознавчий характер. Бракує цілісного аналізу того, як музей за допомогою експозиційних засобів конструює саме “людину окуповану” (Homo Occupatus) та які сенси він транслює відвідувачу в контексті сучасної екзистенційної кризи. Філософсько-антропологічне осмислення музейної репрезентації досвіду окупації передбачає звернення до людини як істоти, здатної не лише переживати травматичний досвід, але й надавати сенсу власним переживанням.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття філософсько-антропологічних засад репрезентації окупаційного досвіду в сучасному музейному просторі, виявлення механізмів перетворення індивідуальної травми та екзистенційного досвіду переживання окупації на суспільно значущий наратив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід окупації для нашого суспільства є не лише історичним фактом, але й живою реальністю, що ставить перед гуманітаристикою завдання не тільки документальної фіксації подій, а й глибокого осмислення досвіду окупації як складного багаторівневого процесу трансформації індивідуального досвіду у колективну пам'ять. Антропологічний вимір окупації – це не лише про страждання, а й про збереження людського в нелюдських умовах. Музейні репродукції фіксують досвід спільноти через дрібниці репрезентація “тихого героїзму”: збережену українську книжку, таємно зроблене фото, допомогу сусідові. Відтак музейна репрезентація цього досвіду завжди стикається з проблемою “невимовного”. Як передати відчуття втрати дому, приниження гідності або постійного очікування небезпеки? Тут на зміну класичному опису приходять антропологія речі. Предмет, вилучений з окупованого середовища (наприклад, прострілений щоденник, ключі від втраченої квартири або саморобна іграшка з підвалу), стає “екзистенційним свідком”. Він маркує присутність людини там, де її намагалися стерти фізично. Адже, окупація – це стан системного обмеження цієї свободи, де “Інший” (окупант) намагається повністю деконструювати життєсвіт особистості. В експозиційному вимірі це виявляється через демонстрацію повсякденності в умовах дефіциту, страху та постійної загрози. Як зазначає С. Зонтаг: “Піймати момент смерті й забальзамувати для прийдешніх епох можуть не тільки фотоапарати, і світлини фотографів, які опинилися в полі в момент смерті (чи за мить до неї), належать до найуспішніших і найчастіше відтворюваних воєнних фото” [7, с. 79].

Зауважимо, що фотографія посідає особливе місце у структурі музейної репрезентації досвіду війни та окупації. Як правило традиційний музейний підхід фокусувався на героїзації або статистиці. Проте антропологічний поворот зміщує акцент на одиничну долю. Сучасна гуманітаристика постає перед викликом осмислення досвіду, який за своєю природою є деструктивним. Окупація – це не лише військово-політичний акт, а насамперед агресивне вторгнення у структуру людського “Я”. Це стан, де звичні координати буття – безпека, право, передбачуваність – анігілюються. Музей у цій ситуації бере на себе роль медіатора, який намагається мовою експозиції повернути суб'єктність тим, кого намагалися перетворити на об'єкт чи статистику. Але, як зазначає Моріс Мерло-Понті: “Я визначаю своє тіло, що робить можливим мій погляд на світ, як один з об'єктів цього світу” [9, с. 91].

Отже, з позицій екзистенційної антропології окупація постає як “гранична ситуація” (К. Ясперс). В окупації простір перестає бути “своїм”. Людина опиняється в умовах, де її “буття-в-світі” радикально деформується, оскільки світ перестає бути підручним і зрозумілим: “...коли ми тут, між стінами цього бараку, за колючим дротом...” [6, с. 107]. Якщо, людина, яка перебуває в окупації знаходить в собі сили почувається так наче звичайний буденний світ довоєнного життя – це “просторінь, яка не лише в далечині, але й яка проходить крізь нас самих” [6, с. 106], то це вселяє надію на виживання, навіть у тій ситуації, коли власний дім – місце інтимності – стає місцем потенційної загрози. Варто зазначити, що екзистенційний час окупації – це застиглий момент, що втрачає свою лінійність, набуваючи нової темпоральної визначеності в очікуванні звільнення або смерті. Проте, як пише В. Франкл: “Голод, приниження, страх... можна витримати завдяки... образам коханих людей, релігії, чорному гумору...” [12, с. 12]. Для фіксації та посилення цього моменту музеї використовують звукові інсталяції (метроном, фонові звуки обстрілів), що підкреслюють монотонність страху, водночас через ледве вловимі на цьому фоні звуки, скажімо, муркотіння kota або пташиного співу, транслуються звуки життя. Музей має репрезентувати цю “хисткість”.

У сучасних українських експозиціях (наприклад, проєкт “Україна – розп'яття”) це передається через відтворення тісних підвалів. Тут людина позбавлена приватності, світла й нормальної фізичної активності. Антропологічне звуження світу до розмірів бетонної коробки є ключовим образом, який музей транслює відвідувачу. Експозиції, що включають засоби катувань або предмети медичної допомоги в екстремальних умовах, апелюють до крихкості людського тіла. Це змушує відвідувача відчути фізичну солідарність із жертвою. Окупація змінює сприйняття часу (він стає в'язким, циклічним у чеканні) та простору (світ звужується до кордонів сховища або камери). Сучасні музеї використовують імерсивні інсталяції (замкнені темні простори, звуковий фон), щоб антропологічно “занурити” глядача в цей стан. Як пише А. Ассман: “архів виступає пам'яттю другого порядку... яка зберігає те, що було забуто” [3, с. 15]. Тож, принцип відбору/збереження (архів/канон) структурно

впливає на репрезентацію окупації. Як пише Р. Барт: “якась “деталь” поцілює в мене. Я відчуваю, як її присутність змінює моє прочитання...Ця “деталь” – punctum (те, що мене пронизує)” [4, с. 64]. Коли ми бачимо у вітрині закіптявілий чайник або дитячу іграшку з руїн, ми бачимо не просто предмет, а “соціальну рамку пам'яті”, що вписує індивідуальну трагедію у колективну історію [15, с. 156]. В окупації навіть побутові дрібниці стають засобами збереження людяності. Це те, що Віктор Франкл називав пошуком “волі до сенсу” навіть у ситуації абсолютного страждання [12, с. 12]. Музей, експонуючи ці предмети, стверджує перемогу життя над деструкцією.

Загальновідомо, що філософська антропологія розглядає тіло як “місце” нашої присутності у світі (Мерло-Понті). Окупація – це акт насильницького переписування цього досвіду. Окупація диктує нову “географію тіла” – обмеження руху, світла, повітря. У музейній практиці це відтворюється через імерсивні інсталяції. Написи вугіллям на стінах (календар, імена загиблих) – це антропологічні відбитки волі до життя. Важливим є репрезентація того, як людина протистоїть тілесній деструкції. Експонування предметів особистої гігієни (гребінці, люстерка), які люди зберігали в підвалах, є актом самоідентифікації – догляд за тілом як форма протесту проти жахів війни. Адже, людина тримається за звичні ритуали, щоб не дати окупації зруйнувати її внутрішній світ. Тому музей має використовувати метафори замість прямої демонстрації насилля. Наприклад, замість прямої демонстрації тіл загиблих використовується концепція “порожнечі” – відсутність людини в її звичному оточенні говорить про трагедію окупації сильніше за графічні зображення. Це дозволяє відвідувачу не просто спостерігати за чужим болем, а здійснювати внутрішню інтелектуальну роботу, реконструюючи зміст подій [7].

Важливим аспектом є також подолання суб'єкт-об'єктної дистанції. Глядач у музеї окупації перестає бути стороннім спостерігачем. Через інтерактивність та особисті історії (свідчення, аудіозаписи) він стає співучасником процесу збереження пам'яті. Окупація триває в думках навіть після фізичного звільнення територій. Як пише Г. Аренд: “там не було поселення терору, не було масових убивств невинних людей, не було категорії “об'єктивних ворогів”...” [2, с. 15]. Музейна репрезентація тут виступає формою символічного відвоювання сенсів. Показуючи реальний побут і відчуття людей, музей руйнує пропагандистські наративи про “звільнення” чи “добровільність”. Збирання розповідей про окупацію є актом повернення голосу тим, кого намагалися змусити мовчати. Це не просто збереження минулого, а активне конструювання майбутнього, де людина знову стає суб'єктом власної історії, здатною подолати тоталітарну деструкцію [2, с. 215]. Це має терапевтичну функцію для суспільства, допомагаючи інтегрувати травматичний досвід у загальнонаціональний контекст.

Філософсько-антропологічний підхід до музейної репрезентації досвіду окупації дозволяє побачити за історичними фактами живу людину. Музей стає не просто хронікою подій, а лабораторією смислів, де досліджуються межі людського, сила духу та механізми збереження гідності. Репрезентація цього досвіду через повсякденні речі, особисті наративи та етично виважені експозиційні рішення сприяє перетворенню травми на джерело стійкості. Як зауважує Ю. Ключко: “музеї перейшли до виконання стратегічних функцій: підтримки національної ідентичності, консолідації суспільства, терапевтичної взаємодії” [8, с. 196]. У цьому контексті музей виконує найважливішу гуманітарну місію – він не дає забуттю поглинути людину, утверджуючи її цінність всупереч будь-яким окупаційним практикам.

Висновки. Отже, музейна репрезентація досвіду війни та окупації – це складний багатовимірний процес, у якому поєднуються антропологічний, культурно-екзистенційний та етичний виміри трансформації індивідуального травматичного досвіду у форми колективної пам'яті, що забезпечує осмисленість буття людини у жахливих умовах виживання. Особливе значення мають особисті речі, фотографії, щоденники тощо як специфічні “деталі” фіксації та передачі граничних станів людського існування. Водночас використання особистих речей у якості музейних експонатів потребує виваженої етичної позиції, спрямованої на недопущення спрощення чи естетизації досвіду переживання окупації, що сприяє формуванню свідомого споглядання за болем інших крізь призму етики страждання. Це ставить перед кураторами та дослідниками величезну відповідальність – зберегти межу між документуванням трагедії та повагою до гідності людини.

Список використаних джерел:

1. Адорно, Т 2002. *Теорія естетики*, пер. з нім. П. Таращук, Видавництво Соломії Павличко “Основи”, Київ, 518 с.
2. Арендт, Х 2005. *Джерела тоталітаризму*, пер. з англ. В. Верлока & Д. Горчаков, 2-ге вид., Дух і Літера, Київ, 584 с.
3. Ассман, А 2012. *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*, пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева & О. Юдін, Ніка-Центр, Київ, 440 с.
4. Барт, Р 2022. *Camera lucida. Нотування фотографії*, пер. з фр. О. Червоник, Видавництво Музею Харківської школи фотографії, Харків, 176 с.
5. Бен'ямін, В 2002. *Вибране*, пер. з нім. Ю. Рибачука & Н. Лозинської, Літопис, Львів, 214 с.
6. Гайдеггер, М 1998. ‘Вечірня розмова в таборі для військовополонених’, *Українські проблеми*, № 1, с. 106–121.
7. Зонтаг, С 2023. *Спостереження за болем інших*, пер. з англ. Я. Стріхи, ist publishing, Харків, 144 с.
8. Ключко, Ю 2025. ‘Комунікативні практики музеїв України в умовах форс-мажорних обставин (2019-2025 рр.)’, *Питання культурології*, № 46, с. 192–201, DOI: 10.31866/2410-1311.46.2025.348597.
9. Мерло-Понті, М 2001. *Феноменологія сприйняття*, пер. з фр., післямова та прим. О. Йосипенко & С. Йосипенко, Український Центр духовної культури, Київ, 552 с.
10. *Національний музей історії України у Другій світовій війні 2022. Україна – розп'яття: каталог виставки*, Мистецтво, Київ. Доступно : <<https://warmuseum.kyiv.ua/exhibitions/diuci/show/ukrayina-rozpiattia>>. [10 Листопад 2025].
11. Рікер, П 2000. *Сам як інший*, пер. з фр. В. Андрушко & О. Сироцова, Дух і Літера, Київ, 458 с.
12. Франкл, В 2020. *Людина в пошуках справжнього сенсу*, пер. з англ. О. Замойської, Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, Харків, 160 с.
13. Ясперс, К 2009. *Психологія світоглядів*, пер. з нім. О. Кислюка & Р. Осадчука, Юніверс, Київ, 464 с.
14. Ricoeur, P 2006. *Memory, History, Forgetting*. Translator by Kathleen Blamey and David Pellauer. University of Chicago Press, 624 p.
15. Young, JE 1993. *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven ; London : Yale University Press, XVII, 398 p.

References:

1. Adorno, T 2002. *Teoriia estetyky (Aesthetic Theory)*. Per. z nim. P. Tarashchuk, Vydavnytstvo Solomii Pavlychko “Osnovy”, Kyiv, 518 s.
2. Arendt, Kh 2005. *Dzherela totalitaryzmu (The Origins of Totalitarianism)*. Per. z anhl. V. Verloka & D. Horchakov, 2-he vyd., Dukh i Litera, Kyiv, 584 s.
3. Assman, A 2012. *Prostory spohadu. Formy ta transformsii kulturnoi pamiaty (Spaces of Remembrance. Forms and Transformations of Cultural Memory)*. Per. z nim. K. Dmytrenko, L. Doronicheva & O. Yudin, Nika-Tsentr, Kyiv, 440 s.
4. Bart, R 2022. *Camera lucida. Notuvannia fotografii (Camera Lucida. Reflections on Photography)*. Per. z fr. O. Chervonyk, Vydavnytstvo Muzeiu Kharkivskoi shkoly fotohrafii, Kharkiv, 176 s.
5. Beniamin, V 2002. *Vybrane (Selected Works)*. Per. z nim. Yu. Rybachuka & N. Lozynskoi, Litopys, Lviv, 214 s.
6. Haidegger, M 1998. *Vechirnia rozmova v tabori dlia viiskovopolonenykh (Evening Conversation in a Prisoner-of-War Camp)*. Ukrainski problemy, № 1, s. 106–121.
7. Sontag, S 2023. *Sposterezhennia za bolem inshykh (Regarding the Pain of Others)*. Per. z anhl. Ya. Strikhy, ist publishing, Kharkiv, 144 s.
8. Kliuchko, Yu 2025. *Komunikatyvni praktyky muzeiv Ukrainy v umovakh fors-mazhornykh obstavyn (2019-2025 rr.) (Communicative Practices of Ukrainian Museums under Force Majeure Circumstances (2019-2025))*. Pytannia kulturolohii, № 46, s. 192–201, DOI: 10.31866/2410-1311.46.2025.348597.
9. Merlo-Ponti, M 2001. *Fenomenolohiia spryiniattia (Phenomenology of Perception)*. Per. z fr., pisliamova ta prym. O. Yosypenko & S. Yosypenko, Ukrainskiy Tsentr dukhovnoi kultury, Kyiv, 552 s.
10. *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy u Druhii svitovii viini 2022. Ukraina – rozpiattia (Ukraine – Crucifixion)*. Kataloh vystavky, Mystetstvo, Kyiv. Dostupno: <<https://warmuseum.kyiv.ua/exhibitions/diuci/show/ukrayina-rozpiattia>>. [10 Lystopad 2025].
11. Riker, P 2000. *Sam yak inshyi (Oneself as Another)*. Per. z fr. V. Andrushko & O. Syrotsova, Dukh i Litera, Kyiv, 458 s.
12. Frankl, V 2020. *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu (Man's Search for Meaning)*. Per. z anhl. O. Zamoyskoi, Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”, Kharkiv, 160 s.
13. Yaspers, K 2009. *Psykhologhiia svitohliadiu (Psychology of Worldviews)*. Per. z nim. O. Kysliuka & R. Osadchuka, Yunivers, Kyiv, 464 s.
14. Ricoeur, P 2006. *Memory, History, Forgetting*. Translator by Kathleen Blamey and David Pellauer. University of Chicago Press, 624 p.

15. Young, JE 1993. *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven ; London : Yale University Press, XVII, 398 p.

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

16.11.2025
12.01.2026

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-7
УДК 378:37.013:004.8

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРАКТИК У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ДОБИ

Р. К. Філоненко

Анотація

Актуальність теми дослідження. Сучасна вища освіта перебуває у викликах, пов'язаних із невідповідністю традиційної моделі університету і новими соціально-економічними умовами постіндустріальної доби. Головного значення набуває здатність до опанування новими знаннями або адаптації наявних знань до нових контекстів. Ідеться про вимогу мислити поза межами чітко наданої інформації та діяти в ситуаціях, коли відсутні готові рішення. У цьому сенсі йдеться не про накопичення знання, а про формування здатності до його гнучкого переосмислення та застосування. Динаміка ринку праці пов'язана не лише зі зникненням окремих професій, а передусім зі швидкою зміною набору навичок у межах існуючих професій. Це робить нинішню модель підготовки фахівців недостатньою й посилює потребу в безперервному оновленні компетентнісного профілю. Додатково ситуацію ускладнює стрімке поширення генеративного штучного інтелекту (ШІ). Поряд із значним потенціалом персоналізації навчання постають ризики академічної недоброчесності, симуляції навчальної діяльності та послаблення когнітивної автономії здобувача. За таких умов особливого значення набуває необхідність не лише оновлення освітніх практик, а й переосмислення самого феномену освіти як простору формування здатності людини залишатися суб'єктом мислення в умовах технологічно опосередкованого світу.

Постановка проблеми. Попри інтенсивну увагу до трансформацій вищої освіти в умовах цифровізації, у філософсько-педагогічному дискурсі зберігається низка нерозв'язаних суперечностей, що виявляють розрив між зміною освітніх орієнтирів і сталістю інституційних практик. Ідеться насамперед про невідповідність між компетентнісною моделлю підготовки та тестоцентричними формами оцінювання, які переважно перевіряють відтворення знань, а не складні результати навчання. Водночас залишається недостатньо визначеним питання інтеграції генеративного штучного інтелекту в освітній процес, зокрема поєднання його можливостей із збереженням самостійності мислення здобувача. Також потребують уточнення механізми реалізації концепції навчання впродовж життя, передусім у частині узгодження фундаментальної освіти з модульними форматами та визнання результатів неформального навчання. Окрему проблему становлять мікрокваліфікації, які, з одного боку, розширюють освітні можливості, а з іншого натомість порушують питання якості та довіри до результатів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент для розуміння освітніх трансформацій у постіндустріальну епоху заклали класичні праці, у яких проаналізовано перехід від стабільності до динамічної невизначеності. Е. Тоффлер у концепції "футурошоку" вже у другій половині XX століття наголошував на потребі такої освіти, яка формує здатність людини постійно оновлювати власні знання й способи мислення. Про фундаментальну зміну освітньої парадигми, яка полягає у переході від абсолютної зосередженості на трансляції знань до персоналізованого навчання, ідеться в дослідженні Р. Барра та Дж. Тагга. Про вимогу подолання механістичності та стандартизації "фабричної моделі" школи наголошується у дослідженні К. Робінсона. Для українських дослідників Д. Левіт та Т. Євтухової розвиток м'яких технологій є ключовим чинником сталого розвитку сучасної освіти. Питання цифрової антропології та впливу глобалізаційних процесів на формування особистості в сучасному освітньому просторі стали предметом праць В. Воронкової. Дослідниця звертається до проблеми трансформації ідентичності та когнітивних практик людини, що безпосередньо впливає на